

Horváth Sándor

A Szentlélek hárfája

Prohászka mint mystikus

mű a Pázmány Péter Elektronikus Könyvtár (PPEK)
– a magyarnyelvű keresztény irodalom tárháza – állományában.

Bővebb felvilágosításért és a könyvtárral kapcsolatos legfrissebb hírekért
látogassa meg a <http://www.ppek.hu> internetes címet.

Impresszum

Dr. Horváth Sándor O. P.
A Szentlélek hárfája
Prohászka mint mystikus

Nihil obstat.

fr. Cornelius M. Böle O. P.

f. Bernardus M. Marton O. P.

Imprimatur.

fr. Angelicus M. Töffler

Prior Provinciális.

Nihil obstat.

Dr. Theophilus Can. Klinda

cens. praes.

N. 3285. Imprimatur.

Strigonii, die 22. Dec. a. 1927.

Dr. Julius Walter

vic. cap.

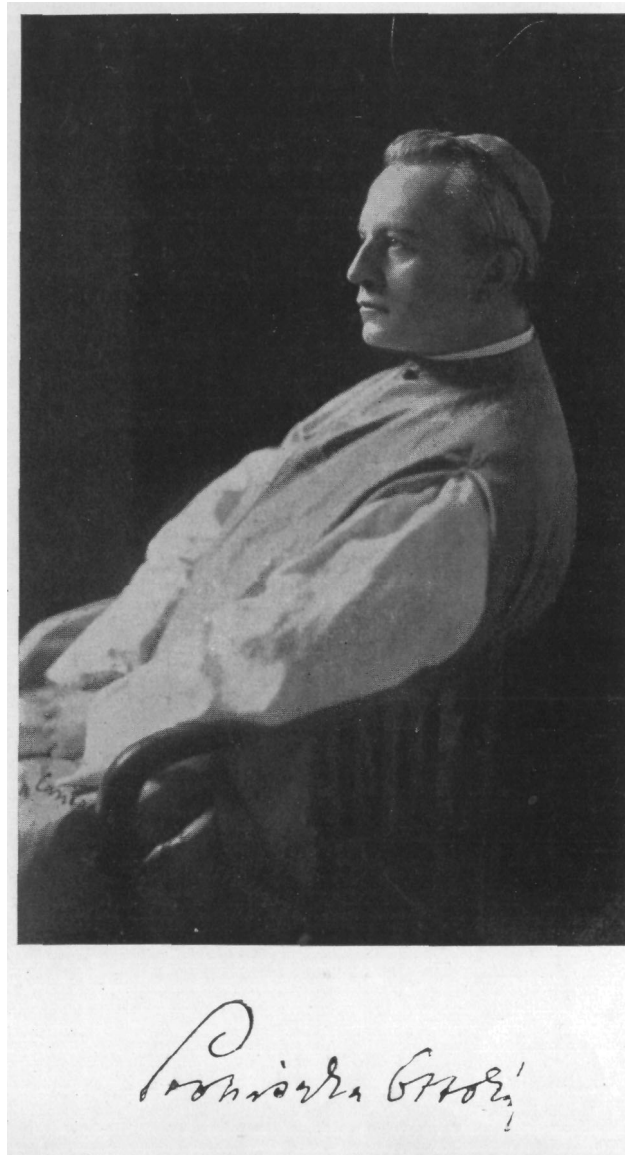
A könyv elektronikus változata

Ez a publikáció az azonos című füzet elektronikus változata. A füzet 1927-ben jelent meg különlenyomatként, a Credo! kiadásában. A tanulmány eredetileg *Prohászka. Tanulmányok* című gyűjteményben jelent meg (Brisits Frigyes szerkesztésében).

Tartalomjegyzék

Impresszum	2
Tartalomjegyzék	3
Előszó.....	4
1. Két hittudós-típus.....	5
2. Prohászka egyéniségének lényege	7
3. A mystikus felkészültség Prohászkaiban	8
4. Prohászka és az érzelmi igazság	12
5. Prohászka élete a Szentlélekben	14
6. A Szentlélek adományai Prohászka műveiben	16

Előszó

Mikor Prohászka Ottokár meghalt, az irodalom, a sajtó és az élet minden fajtája és árnyalata fájdalmas jajban tört ki. Minden és mindenki a magáénak érezte és vallotta e sokoldalú tehetséget s ennek megfelelően igyekezett Prohászkanak az illető területen szerzett érdemeit méltatni s zsenijét lehetőleg a maga számára lefoglalni. A szomorú napokban megjelent hírlapi cikkek és egyéb irodalmi termékek nem egy tekintetben drágagyöngyöket képviselnek, amelyek megfelelő anyagot szolgáltatnak Prohászka egyéniségének kaleidoszkópszerű szemléletéhez. Prohászka lénye tényleg elég gazdag volt ahhoz, hogy ez irodalmi kaleidoszkóp minden megmozdítása alkalmával egy-egy egészen új képet tárjon a szemlélő elé s így kimondhatatlanul sok változatban gyönyörködtesse hátramaradott híveit. Összegyűjtve ez az anyag továbbá darabokban vetíti elénk Prohászka gazdag szellemi életét, irodalmi, nyilvános és magán tevékenységét. El nem pusztítható mozgó és vetített képes előadást képvisel az ilyen gyűjtemény. De hátrányai is vannak. A nagy színpompa elvonja figyelmünket az ábrázolt alaktól, a különféle életmegnyilvánulások szemlélete elfelejteti velünk ezek gyökerét, a sok igényelés hangsúlyozása pedig megzavar bennünket, úgy hogy végül is nem tudjuk, ki volt tulajdonképpen Prohászka.

Rövid tanulmányom ezen akar segíteni. Az esedékes életmegnyilvánulásnak, de még a szükségszerű sajátságának is kell lenni lényeges és állagi gyökerének. Ez Aristoteles és Szent Tamás bölcséletének egyik alaptétele. Mi volt az a gyökér, amelyből az a Prohászka sarjadzott ki és élt, akit magunk előtt láttunk és csodáltunk s akit oly sok tudomány és művészeti ág követelt a magáénak. Erre a kérdésre igyekszem értekezésemben feleletet adni. Az a körülmény, hogy Prohászka legbensőbb barátai lelkesedéssel üdvözölték gondolatomat és fejtegetéseimet s azokat újaknak, de legalább is a Prohászka-lélektani kutatásokat megtermékenyítőknak találták, feltételezteti velem, hogy az igazság felé járok. Ha ez így van, s mások nem látnak nálamnál mélyebbre e kérdésben, akkor csak azt szeretném még elérni, hogy szobrára is ez a felírás kerüljön: *Prohászka Ottokár, a Szentlélek hárfája*. Ebből mindenki, minden tudás- és életirány meg fogja érteni, miért volt számára Prohászka az, ami volt s miért alkotott ott olyant, aminőt senki más nem alkothatott. Ezért bocsátom közre különlenyomatban is értekezésemet, amely Brisits Frigyes dr. szerkesztésében közzétett Prohászka c. műben jelent meg.

Budapest, 1927. június hó.

A szerző

1. Két hittudós-típus

Az areopagita Dénes neve alatt elterjedt mystikus tartalmú művek a középkor szellemi életét erősen befolyásolták. Szent Tamás is gyakran hivatkozik rajok, bár újplatonikus színezetüket igyekszik letompítani s nem egyszer veszedelmesen a tévedések felé hajló kifejezéseiket helyesbíteni. Egy nézetet azonban fenntartás nélkül átvész azokból s a belső életünket osztályozó, annak különféle megnyilvánulását jellemző sajátságok alapja gyanánt ismerteti azt. Hierotheus doctus est, non solum discens, sed et patiens divina. Az Istennek élő embert nemcsak a tanulás világosítja meg, hanem az isteni fény besugárzása, az ihlettség is – ez az Areopagita mondásának értelme. Szent Tamás mindannyiszor hivatkozik erre, amikor a lelki élet ama jelenségeit akarja megmagyarázni, amelyeket az ember cselekvő erőiből megérteni nem lehet. Megítélhetjük mi az erény s mikor erényes a cselekedet fáradtság munkával szerzett tanulmányaink alapján, de ennél biztosabb és értékesebb az erényes ember ítélete, aki ezt ösztönszerűen érzi és saját lelkének élményei alapján s az erényes cselekedettel egyszintű fény világosságában látja. A világ problémáiról is ítélkezhetünk a megszerzett s a keserves fáradsággal elsajátított bölcsesség fényében, de sokkal biztosabban jár ezek között s határozottabb és megnyugtatóbb feleletet talál az, akit az isteni bölcsesség világossága vezet.¹ Az előbbi a lélek cselekvő erői vezetik, ezeknek arányos kifejtése és használata jellemzik s minden ítéletére és életmegnyilvánulására rá van nyomva az egészen emberi arányok bélyege. Gondolkozása a logikai sémák és törvények szűk korlátai között folyik le s az elvonó ismeret nehéz fegyverzetének súlya alatt csak lassú lépésekkel jár. Felkeresi s meg is találja az Isten és világ közötti kapcsokat; fogalmakba önti s így lelkében létesíti, élet és éltető elv gyanánt hordozza abban a valóságot, de mindezt hosszú fáradság, az értelmet semmiségéből és kisarányúságából kiemelő küzdelmes munka árán. Doctus discens divina – látóvá lesz a maga erejéből, mert tanulmányozta az isteni dolgokat. A másik nem az emberi, hanem az isteni bölcsesség fényében ítélkezik, nem emberi, hanem isteni arányú erővel működik. Az ismeret sematikus és fogalmi korlátozása háttérbe szorul s a lélek annyira a valóságon s a tiszta valóságon csüng, hogy az elvonás útja túlhosszúnak, a logikai fogalmak pedig túlgyengéknek tűnnek föl előtte annak eléréséhez és szemléltetéséhez. Ezért az intuíció, a közvetlen szemlélet élvezetesebb és tartalomában is gazdagabb útjára lép s a valóságot

¹ I. Qu. 1. a 6. ad 3.

nemcsak helyettesítő képeiben és eszméiben (species), hanem önmagában, az azzá teljesen átalakult lélek megnyilvánulásaiban, az átélésben akarja birtokolni.²

Szent Tamás ezzel a Hierotheusokat, az Isten eszméjéből élő lelkeket, s velük együtt ezek tudását, a szent tudományt (doctrina sacra), két osztályba sorozza. Az egyik a gondolkodás, a cselekvő tisztulás és fölvilágosodás útján járóké. Ezek a hitből kölcsönzik ugyan elveiket, ezek világosságában ítéleznek, de a természetes tudományos ismeret minden eszközét s főképp, ha nem is kizárólag, csak ezeket használják föl, hogy a kinyilatkoztatás elveit az élet és a világ problémáinak értékelésénél és megoldásánál gyümölcsöztessék. Ezek a gondolkozó theológusok, a skolasztikusok. Munkájuk nagybecsű, hisz ennek köszönhető a hit megvédése, a kinyilatkoztatásnak rendszerbe öntése, tudományos összefoglalása és világnézeti alkalmazása. Foglalkozásuk az emberi élet egyik legszebb megnyilvánulása, amely telve van gyönyörűséggel s nemcsak az egyszerű igazság, hanem a bölcsesség birtoklásának élvezetével. Tevékenységük az igazság általános szeretetéből indul ki, ebből táplálkozik s Isten tudásának élvezetében végződik. Tudni, látni akarok, hogy eljuthassak a szeretethez, hogy ennek melege áthassa szívemet – ez a skolasztika életprogramja.

Ezzel szemben a mystikusok a szemlélet, a megézés³ és egy magasabb tényezőre visszavezetendő szenvedőleges tisztulás útján járnak.⁴ A kinyilatkoztatás igazságainak értékesítésénél az emberi tudás és fontolgtatás eszközei háttérbe lépnek, a lélek ösztönszerűen és természetesnek föltűnő, szikraszerűen kipattanó meglátások alakjában érzékeli azt, amire a kutató elme csak hosszú fáradtság árán juthat el, sőt észrevesz oly összefüggéseket és kapcsolatokat is, amelyek a tisztán gondolkodó értelem előtt örökre elrejtve maradnak. A mintegy énjükké átalakult s éppen ezért legsajátabb tulajdonuk gyanánt szeretett örök, isteni világosság fénye önti el a valóságot, amelyet szemlélnék s az életet, melyet értékelnek, úgy hogy nem ezeknek összegyűjtött sugarai világítják meg elméjüket, melegítik szívüket, hanem bensejük fénye és melege árad ki azokra, ez érteti meg a világot, ez szereteti meg az életet. A bensőnek túláradó fényessége és édes gyönyörűsége a kiinduló pont, ez ömlik ki a valóságra, a külvilágra, ez véteti észre a lélekkel, de mindjárt értékelteni is vele ama nagy problémákat és igen apró eseményeket, amelyek a gondolkozó elmét gyötrik s a világot meg az életet sokszor oly diszharmonikusnak tüntetik föl. Szeretek, hogy lássak, tudjak és értsek – s a világ meg az élet problémái és nehézségei el ne nyomjanak – ez a mystikus munkaprogramja s az igazság, amelyet keres és felfog nem a száraz szemléleti igazság, a veritas speculativa, hanem az ízletes, az érzélem melegétől áthatott veritas affectiva, a megérett, átélt igazság a scientia experimentalis. Mindeme meglátások, megérezések és átélések között a lélek szenvedőlegesen viselkedik. Nem tétlenség ez, hanem a cselekvő erők arányainak oly háttérbe szorulása, hogy egyébként elicitive tevékeny megnyilvánulásuk magasabbrangú energiák közreműködését tételezi fel. Ezek arányainak képmása van rányomva a lélek működésére, amely a közönséges emberi korlátokat átlépve, isteni színezetet mutat föl. A magasabb erőforrást Szent Tamás a Szentlélekben jelöli meg, akinek fuvalmát a lélek szenvedőlegesen felveszi, majd nagy, emberfölötti tettekben gyümölcsözteti. Tengeren veszteglő bárkának érzi magát a lélek, amely kedvező szél nélkül meg sem mozdulhat, ennek hatása alatt azonban biztosan halad a rév felé. A lélek vitorlát, amelyekbe a Szentlélek fuvalma kapaszkodik, amelyek a lelket e szellő befolyására és irányítására alkalmassá teszik, mondjuk a Szentlélek ajándékainak. Húros szerszámhoz is hasonlíthatnók a lelket, hiszen harmónia a lélek értelmi és érzelmi élete egyaránt. Játshatnak rajta a természet erői, visszaadhatják ama fölséges dallamot, amelyet a mindenség Ura írt a maga dicsőségére. De játszhatik rajta a Szentlélek is melódiákat,

² Vö. a Szerző Intuicó és átélés c. értek. 28. old.

³ Hogy e sorok írója nem az érzelmi élet féktelen csapongásaira gondol, bizonyítják *Aquinói Szent Tamás c. műve, Aquinói Szent Tamás írói egyénisége, A hit előzményeinek, tárgyának és következményeinek megismerő tényezői és ismereteink egyneműsége és a hittételek c. értekezései.*

⁴ Erről értekezik a Szerző Intuicó és átélés c. tanulmányában.

amelyek a természet repertoírjában nem találhatók s dallá, édes csengésű zengzetté változtathat át ott minden még oly fanyarnak és disszonánsnak látszó hangtömkeleget is, amely az élet és világ erőinek összeütközéséből származik. *A mystikus a Szentlélek hárfája*, amelyen az isteni élet harmonikus dallama játszódik le, húrozása pedig és hangolása a Szentlélek ajándékaiból, ezeknek az intonációja szerint készül. Az ilyen húrozású hangszeren, ily mesteri kéz játéka mellett a lélekben minden harmóniává válik, ilyenek érzik azt is, amit a Szentlélek játékára be nem rendezett vagy arra alkalmatlan lélek bántó dissonanciának kénytelen nyilvánítani.

E két Hierotheus-típus egyikéhez tartozik minden lelkiéletet folytató ember, tudós és tudatlan egyaránt a maga módja szerint. Amennyiben pedig az egyik vagy másik irányzat tudománnyá vagy művészetté válna, a hittudás ama két fajának egyikét képviseli, amelyet skolasztika és mystika néven ismer a történelem. Mindegyik irányzat termelt mesterembereket, akik egyoldalúan fejlesztve a gondolkozást a skolasztika paródiáját hozták létre, vagy pedig a Szentlélek húrozása és játéka nélkül akartak az ő hárfájává lenni s eltévelyedtek az érzélgés útvesztőiben. A valóságban nem találunk igazi skolasztikust mystikus ihlet nélkül, de ezt sem az előbbi fegyverzetének teljes hiányával.⁵ Mindazáltal a két típust határozott és éles vonások választják el egymástól, képviselőik pedig külön utakon járnak az egy nagy cél felé.

2. Prohászka egyéniségének lényege

Mikor a mi nagy Hierotheusunk lehunyta szemét, akkor kezdtünk el csak tulajdonképpen eszmélkedni, mi is volt ő. Amíg közöttünk járt, élveztük és éltünk belőle, amint a nap sokoldalú jótéteményeiből is élünk, anélkül, hogy kérdeznők, fénye vagy melegsége közelíti-e meg jobban lényegét. De az eltávozás pillanatában aktuálissá vált a kérdés: mi volt ránk nézve Prohászka leginkább, mert keresnünk kellett a pontot, amelyen elsősorban szükséges a pótlás, keresnünk kellett a területet, amelyen egyedül ő tudott mozogni. De éppen azért, mivel főképp a szükség adta szánkba a kérdést, a felelet exakt nem lehetett. Prohászka egyelőre űrt és csakis űrt hagyott maga után minden téren, ahol csak működött.

Hogy mi volt sokoldalú lényének lényege, mi volt az a mag, amelyből üstökösként feltűnt és köztünk bolyongó lelkének sugarai táplálkoztak, amelynek lehulló darabjai az éj sötétjében a legkülönbözőbb tájakat megvilágították, ma megközelítőleg talán csak az tudja megmondani, aki pusztá szemlélője s nem lelkes híve volt Prohászkanak, biztos feleletet azonban csak évtizedek múlva várhatunk azoktól, akik tisztán írásaiból ismerik a nagy püspököt, működésének gyümölcseit pedig nem hatalmas lényének szuggesztíója alatt álló emberek arcáról, hanem az élet eseményeiről olvassák le. Mikor tehát e sorok írója azt állítja, hogy Prohászkat a mystika tette Prohászkává, ez különböztette meg másoktól, ez nyomta rá minden működésére azt a sajátos jelleget, amely csak nála található, akkor az első jogon szól a kérdéshez. Nem dönteni, hanem irányt akar mutatni, amerre a maradandó, örök Prohászka megtalálható, forráshoz akar vezetni, amelyből életében táplálkozott, halála után pedig a mi táplálásunkra itt hagyott.

*Prohászka mystikus volt.*⁶ Ebben emelkedik annyira kortársai fölé, hogy ezek legjobbjai is legfeljebb csak mellette, főképp azonban csak utána foglalhatnak helyet, a letűnt korok

⁵ Itt természetesen nem a skolasztika logikai felszerelésére gondolunk, hanem a fogalmira. Ha a cselekvő tisztulás nem adja ezt meg, a szenvedőleges föltétlenül gondoskodik róla. Vö. Intuición és átélés 26. old.

⁶ Ezt igyekszik bizonyítani értekezésünk 1. abból, hogy Prohászka kifejező és szemléltető eszközeit a mystikusok kincstárából vette; 2. mint az érzelmi igazság barátja főképp az átélt, élettényezővé vált és átélvezett ismeretet kereste; 3. a Szentlélek erejében igyekezett élni és gondolkodni s végül 4. a Szentlélek adományainak működése kimutatható írásaiban.

mystikusaihoz viszonyítva pedig még ezek legkiválóbbjaival is egyenrangú, ha éppen nem emelkedik föléjük. Ha mint gondolkozó (skolasztikus) hittudóst nézzük, igen könnyű olyant találni, aki egyenrangú vele, sőt fölötte áll. Nagyot, titáni szellemének arányait visszatükrözőt itt nem alkotott. De nem is akart s bizonyára nem is tudott volna. A skolasztika munkaprogramja távol állott lelkétől. A szeretet melegétől izzó szívének hosszú volt az út, amelyen a gondolkozó theológusnak járnia kell. Hatalmas elméje nem ahhoz a típushoz tartozott, amely a valóságot gyűjtőlencsén bocsátja keresztül és az univerzálákban sematizálja, hanem ahhoz, amely az egész tartalmat magába szívja s minden sematizálás és rendszerezés nélkül él velük, így értékesíti azokat. Éppen ezért a gondolkozó theológus szemléltető és kifejező eszközei szegényeseknek tünnek fel előtte s másokhoz, az ő lelki világában élő, egyenesen onnan fakadt képekhez folyamodott. Hogy ilyen volt Prohászka természetes hajlandósága, egyszeri találkozás után is meg lehetett állapítani. Hogy a nagy skolasztikusok mélyebb és rendszeresebb ismerete kifejleszthette volna benne a gondolkozó típust, de legalább is mérsékelhette volna az ő típusát, valószínűnek látszik. Tényleg azonban ez nem történt meg, úgy hogy az affektív igazságra berendezett lélek oly jellegzetes képviselője alakult ki benne, aminőt mindenkor iskolapéldaként lehet majd emlegetni. Ehhez a természetes hajlandósághoz járult Ottokár püspök hitélete. Nemcsak a természetfölötti igazságok elméleti fölfogása és alkalmazása volt életeleme, hanem főképp a Krisztustól hozott malaszt, az isteni élet, a Szentlélek ereje. Ha a malaszt a természetre épít, akkor Prohászka igazán veleszületett hajlandóságainál fogva alkalmas volt arra, hogy lelkének húrjain a Szentlélek játsszon, hogy e nagy férfiú a közönséges, emberi arányon túlmenő kegyelmi természetfölötti életet éljen. Ez a mystikus volt Prohászka, így élt közöttünk, ilyen élményeit közölte velünk. A Szentlélek hallatta általa dalát, valahányszor és valahány területen csak megszólalt. Sokan gyönyörködtek benne, sokan nem, vagy félreértették, de azt mindenkinek el kellett ismernie, hogy nem közönséges, emberi arányú férfiúval van dolga. Aki tehát meg akarja érteni Prohászka lényét, föl akarja fogni lelkének sokoldalú és -színű megnyilvánulását, szemléltető és kifejező eszközeinek erejét, az nézze benne a mystikust, a Szentlélek hárfáját. Akárhányszor csak fejcsóválva lehetett hallgatni vagy olvasni szavait, ha a gondolkozó tudományok mértékét alkalmaztuk rajok vagy ezek készütségeivel közeledtünk hozzájuk. Ha azonban a mystikus lélek szükségleteit és a neki megfelelő eszközöket tartjuk szem előtt, akkor Prohászka szavai és írásai nemcsak egyéniségének tisztább tükröi, hanem az igazságnak is hűségesebb tolmácsai gyanánt szerepelnek.

3. A mystikus felkészültség Prohászkaiban

Mert tudnunk kell, hogy a skolasztika és mystika egyaránt ugyanazt a célt tartja szem előtt: a természetfölötti igazság megértetését és szemléltetését. A *conversio ad phantasmata*, az elvont igazságok megérezkítése, általános emberi követelmény, amelyet Aristoteles ugyanoly meggyőződéssel vall, mint Kant, amire a skolasztikus épp úgy törekszik, mint a mystikus. De amíg az előbbi részleges fogalmak létráján száll le az általánosból a szemléltető egyedihez, addig ez lehetőleg kihagyja a közbeeső fogalmakat s *a szemléltető valóságnak közvetlen érintését keresi*. Mystikus lélek, mint Szent Tamás, értelmi fegyelmességé folytán kikerülhetett ennek az útnak a veszedelmeit, mert ilyenmű élményei és szemléltetése mögött mindig ott volt a leghatározottabban kiképzett fogalmi-falanx. De ez nem mindenkinek sikerült, s így könnyű volt az eltévelyedés, ha nem a Szentlélek játszott hárfájukon.

Prohászka is a valóság közvetlen érintését kereste. Bergson követőjének tartották is e miatt. Pedig nagyon távol állt tőle, ha nem is mindig szavaiban, de föltétlenül dologilag. Neki csak a séma, meg a létra nem kellett, de szerette a dolgot, szerette a valóságot, szerette a

konkrét lényeket. S mivel látta, hogy az elvont fogalmakat végeredményben csak akkor értjük meg, ha a konkrét valóságig száll le a lelkünk, ha ebben látja megtestesítve azokat, azt hitte, hogy a valóságnak fogalomba szorítása alacsonyabb rangú, sőt fölösleges dolog. A valóság nem univerzale, nem séma, hanem konkrét megnyilvánulás, tele egyedi vonásokkal és a fogalomban ki nem fejezett szépségekkel. Ezt a valóságot keressük s általános fogalmaink addig meg nem nyugtatnak, amíg ezt nem találtuk meg általuk. Minek tehát belészorítani ezeket a genus proximum, meg a differentia specifica rájárába, mikor egyszerűbben, közvetlenebbül is eljutunk a célhoz: megszólaltatjuk a természetet, fűvet, fát, követ, folyót, élő és élettelen lényt egyaránt. Ezeknek a nyelvét lessük el, szavaikkal beszélünk, léttartalmukat, külső és belső sajátosságukat kombináljuk úgy, hogy ráterelődjék értelmünk éle az érzékfölötti vagy éppen természetfölötti igazságra. Meg kell zenésíteni a teológiát, hogy dal legyen belőle. Ezt mindenki érti s mindenki ismételni tudja, akár csak a fülemile a Teremtő dalát. A természetnek már kész, de sokszor észre nem vett festményeiben, színes képeiben kell keresni a mély természetfölötti tartalmak szemléltető eszközeit s ezeknek épp oly alkalmasoknak kell lenniök az értelmi élet irányítására, akár csak a finoman kicsiszolt bölcséleti fogalmaknak. Csak az a különbség, hogy ezek nyelvét kevesen értik meg, a természetét pedig mindenki. Ezek a gondolatok jelzik Prohászka munkaprogramját. Nem írta le ezeket elvek gyanánt, nem védelmezte más irányokkal szemben, de könnyen elvonhatók írásaiból, mint a nagy püspök tényleges vezéreszméi.

Ugyanazt akarta elérni, amit a skolasztika. De az, ami a gondolkozó teológus kezében fogalommá, eszmei valósággá vált, az Prohászkanál dal, zene, festmény és szobormű volt. A végeredménynél találkoztak, ha közben szétváltak is útjaik s egy szívvel, lélekkel hódoltak a természetfölötti világ Alkotója előtt a közös, de különféleképp kidomborított és szemlélt világnézet elismerésében. Az enuntiatio, a külső burok és fogalmazás különfélesége nem akadályozza, a res, a tárgy azonosságát,⁷ mondja Szent Tamás. Prohászka szeretetének a tárgya pedig ugyanaz volt, mint a legtipikusabb és legnagyobb gondolkodó teológusé s ambíciója sem volt más vagy alacsonyabb rangú, mint ezé. Azzal, hogy mások voltak enuntiatiói, más rendszerű távcsővel látta el az értelmet, hogy e nagy távolságú tárgyat észrevétesse és élveztesse vele, csak esedékes és nem lényeges vonással különbözteti meg tőle s nem fosztja meg a teológus elnevezéstől, amit oly öntudatosan és előszeretettel használt. Prohászka teológus, hierotheus volt a szó legigazibb értelmében,⁸ mert a természetfölötti világot akarta közelebb hozni önlélekéhez, ezt akarta közölni embertársaival, ennek a küszöbéhez, majd meg fenséges berendezéséhez akart vezetni akkor is, mikor egészen földszínű, természetes dolgokról beszélt. De theologus mysticus volt, aki patitur divina, akit magával ragad az isteni dolgok szele s ezeken a szellőszárnyakon nagyobb utakat tud megtenni, mint a hierotheus discens, a bányászmunkával foglalkozó teológus. Korának nagy s minden időknél egyik legalább is jelentős, számottevő író és beszélő hittudósa, hazájának pedig legnagyobb teológus jótevője volt, aki meg tudta zenésíteni, dalba tudta önteni s színes képekkel le tudta festeni a teológiát és a természetfölötti világot. Ezeket a hangokat, ezt a nyelvet, ezeket a színeket mindenki fel tudta fogni, mindenki tudta a maga módján élvezni, míg a miénket, akik talán tudományosabban és szabatosabban írunk és beszélünk, mint Ő, még a választottak közül is csak a választottak értik meg.

⁷ De Ver. Qu. 14. a. 12.

⁸ Hogy mennyire teológus volt egész lényével, az mutatja leginkább, hogy az összes többi tudományt és művészetet teológiai világnézetének szolgálatába állította. Mindenütt az Istennel összekötő kapcsokat kereste és találta meg, ezeket hirdette szóban és írásban. A skolasztika elvben vallotta, hogy a tudás, a hit szolgája (philosophia est ancilla theologiae). Prohászka ezt a gyakorlatban mutatta meg. Tudós hallgatói és olvasói közül sokan nem merték volna ezt az elvet elfogadni, de Prohászka meggyőzése és munkaprogramja gyakorlatilag vallatta ezt velük.

Zenésíteni, dalba önteni és lefesteni a természetfölötti világot, ez volt Prohászka gondviselészerű megbízatása és életcélja. De ez volt sokoldalú lelkének és tevékenységének középpontja és lényege is. Ha ezt be akarjuk látni, ha meg akarjuk benne találni a teológust és csakis ezt, akkor ne szaggassuk őt széjjel költőre, szónokra, lelkipásztorra, stb. s ne nézzük külön-külön nagy szellemének termékeit. Szent Tamás Summájának egységét és természetfölötti jellegét a nagyon is különtárgyú (disparat) és föltűnően bölcséleti megalapozás mellett tudásalanyának egységével és természetfölöttiségével igyekeztem megvédeni.⁹ Ugyanezt az elvet alkalmazom Prohászka működésére is. Az Evangéliumban és az Egyház tanában kinyilatkoztatott Istent akarta az embereknek adni. Ezért simult felfogásukhoz, szállt le korának eszméihez és szellemi nivójára, ezért prédikált Evangéliumot még akkor is, mikor bölcséleti vagy más természetes témákról beszél. Ha Szent Ferenc Isten trubadúrja volt, mivel értette a természet szavát, tudott játszani Isten hangszerein, akkor Prohászka is mondhatjuk trubadúr teológusnak, mert tudott játszani a természet királyának, az embernek hangszerein, fel tudott használni minden motívumot, ami korának szellemi világában megcsendült, hogy megmutassa az Istennel való kapcsolatokat vagy legalább is ezeknek lehetőségét. Játsszani tudott még az emberek tévedéseivel is és észrevétlenül, tudtukon kívül, hogy úgy mondjam víg dallal cáfolta meg őket s saját hibáikból és tévedéseikből építette meg a hithez vezető utat. Végül ez is méltó feladat egy teológushoz!

Az említett életcél vagy ha tetszik, élet-tudásalanyt, azt hiszem, még legmeggyőződésebb ellensége sem vonhatja kétségbe. A többi már csak következmény, ti. az Isten gondolatától áthatott s a természeteset is megszentelő, természetfölöttivé alakító élet és működés elismerése. Már pedig ez a mystika lényege. Maga Ottokár püspök is így gondolkodott. Elméletet nem szokott írni. Ettől idegenkedett. De följegyzései között találtak egy lapocskát, amelyen elmondja, mit ért mystikán. „A mystika – mondja – az Isten mély megérezése a világban s a lélekben; megérezése a mély kapcsolatoknak a lét és Isten közt; kapcsolatoknak, melyek közelséget, egyesülést, életet mondanak.” Ezeket a titkos és a Szentlélektől meg nem ihletett lelkekre nézve észre nem vehető kapcsolatot látta Prohászka, bennük és általuk élt, ezeket igyekezett másokkal közölni. Ezért volt korának egyik legnagyobb theologus mysticusa, hierotheus patiens divinája, az isteni szellőtől hordozott, az Isten Lelkétől ihletett ember.

A fogalmi ismerettel szemben való idegenkedését sokszor, de főképp az utolsó években gyakran hallottuk tőle. Talán érezte, hogy itt értik meg legkevésbé s ennek alapján tulajdonítanak neki oly felfogást, ami a valóságban messze állt tőle. Utolsó s talán valamennyi között legmaradandóbb becsű és soha el nem évülő szépségű munkája, az Élővizek forrása, tele van ilyszerű nyilatkozatokkal, de mutatja azt is, mily messze állt Bergsontól és a modern intuicionizmustól. A katolikus mystika közvetlen átélésének és a valóság fönnebb vázolt közvetlen, élvezetes és életadó érintésének dicsőítésén és ajánlásán kívül egyebet ebből kiolvasni nem lehet.¹⁰ Ezt természetesen csak a hozzá hasonló lelkű emberek értik meg teljesen, csak ezeknek az értelmét irányítja hiánytalanul az általa szemmel tartott tárgyra. De ez végül a legszigorúbb fogalmi megszorításoknál és meghatározásoknál is így van s az egyik hittudományi rendszer szerint temperált fogalmakat a másik nem érti meg vagy nem tud velük hiánytalanul gondolkodni.¹¹ De másrészt el kell ismernünk, hogy ez az idegenkedés és a fogalmi világ lebecsülése a nagy püspök emberi gyöngeségei közé tartozott. Vallhatjuk az elvet, hogy a mystika kifejező és szemléltető eszközei több életet és igazságot adnak az értelemnek, mint a skolasztikáéi. A kérdés sorsát az érvek döntenek el s amennyiben csak a magunk fórumáról van szó, kinek-kinek a saját tapasztalata. Ámde, ha mystikus élményeink és kifejezéseink mögött nem áll a leghatározottabban kialakult és kiképzett

⁹ Aquinói Szent Tamás Világnézete 200. s köv. old.

¹⁰ Vö. erről a Szerző *Intuicó és átélés* c. tanulmányát.

¹¹ Vö. Szerző *Ismereteink egyenmősége*, stb. c. értekezését, 31. s köv., 69. s köv. old.

fogalomfalanx, akkor mystikánk veszedelmes érzelgessé, élményeink közlése pedig másokra nézve a tévedések forrásává válik. Mert élményünknek végül is fogalommá, közlésünknek pedig bizonyos fokig logikai tornává kell válnia, ha azt akarjuk, hogy megértsenek bennünket. Ez a fogalmi, az ilyen hadakozó csapat pedig sokszor hiányzott Prohászkanál. Ha ez nem lett volna, akkor életének bizonyára legmegrendítőbb eseménye, az indexre-tétel, nem következett volna be. De ez végül is *causa iudicata* s valóban nem a *silentium obsequiosum* írhatja le velem a kijelentést, hogy ismeretes munkáinak taglalásától itt teljesen eltekintek. A többiekben azonban nagyobb veszélyt, mint az egyes hittudományi rendszerek különböző temperáltságú fogalmaiban egyáltalában nem találok. Amit a lelkesedéstől teli szíve a pillanat benyomása vagy elragadtatása alatt oly igazán és szemléltetően, de a fogalom-falanx hiányos csatasora miatt épp oly könnyen félreérthetően mondat vele, azt bőségesen kipótolja annak a testületnek megdönthetetlen és változatlanul erősen álló fogalmi harcospata, amelyet a nagy püspök tanítói hivatalához méltón teljes egészében a magáénak vallott.¹² E sorok írója úgy tanulmányainál, mint értelmi típusánál fogva messze áll Prohászkatól s azok közé tartozik, akik nem egyszer megdöbbenve hallották vagy olvasták szavait. De épp ily őszintén meg kell vallania, hogy kellő reflexió után benigna interpretációra sohasem volt szüksége. A homály vagy nehézség tisztán tárgyi fontolgtatás alapján is eltűnt. Ha az egyes rendszerek szemléltető és kifejező eszközeit külön-külön kell tanulmányoznunk s csak azután ítélnünk tárgyilagosan, mennyiben alkalmasak valamely természetfölötti tárgy hiánytalan szemléltetésére, akkor a mystika sem tehet kivételt s méltán állítja föl ugyanezt a követelményt. A mystikusnak pedig lényegéhez tartozik, hogy szemléltető eszközei egyediek legyenek. Hisz a Szentlélek kinek-kinek a legsajátabb értelmi kincseit összegezi, ezeket tisztítja meg s belőlük fakasztja az enuntiatio, a kifejezés elemeit. Ha tehát igazságosak akarunk lenni egy mystikus hajlandóságú íróval szemben, akkor épp úgy kell tanulmányozni enuntiatioinak eszközeit, mint a skolasztikus rendszerekéit. Ha Prohászka valamelyik híve szolgálatot akar tenni mesterének, akkor itt igen termékeny területet találhat és sok félreértés útját vághatja el. Vizsgálja meg képeit s mutassa ki, hogy ezek ugyanazt szemléltetik, mint a rendszerek fogalmi.¹³ Prohászka az igazságot és pedig a specifikusan katolikus igazságot akarta kifejezni. Ha a valóság és pedig az általa annyira szeretett egyedi valóság szótárában nem mindig találta volna meg a hiánytalan szemléltető eszközt, hátrányosabb-e helyzete s többet kell-e szemére vetnünk, mint önmagunknak, mikor pl. a kegyelem kérdésében nemcsak iskolás készültséggel, hanem igazán a legtudósabb fegyverzetben is nem éppen hízegő dolgokat vagyunk kénytelenek egymásnak mondani, kölcsönösen megállapítván, hogy enuntiatioink elég rosszul tükrözik vissza a kifejezendő tárgyat.¹⁴

Bár kifejezetten más eszközökkel dolgozott, mint a skolasztika s valószínűleg nem is volt érzéke ennek sajátos módszeréhez, ellenségének azért mégsem mondható. A skolasztika törekvéseit és eredményeit mindig megértette és értékelte. Szent Tamásra vonatkozó kijelentéseiben hiányzott ugyan az a melegség, amellyel a hozzá közelebb álló férfiakat emlegette, de különösen a Szent Tamás-jubileum alkalmával tartott beszédei és a Religio számos évfolyamában közölt cikkei mutatják, hogy mennyire tudta értékelni a nagy szent gondviselészerű jelentőségét. De nemcsak a történelmi Szent Tamás érdekelte, hanem

¹² Vö. Dominus Jesus: „Aki Krisztus helyett áll” c. fejezetét és az Elmélkedések 322. oldalát.

¹³ Vessük össze például a mystika meghatározását, amelyet *Ismereteink egyneműsége* c. tanulmányom 84. oldalán adok, azzal, amelyet Prohászkanál a *Magasságok felé* 68. oldalán találunk. Az én nehezen érthető tudományos definícióm ugyanazt akarja mondani, amit Prohászka szavai. De ő valósággal beledalolja az ember fülébe az én nehezen mozgó szavaim mögött rejlő gondolatot. Ilyenformán gondolom azt a munkát, amelyet a szövegben ajánlok. Így tett Szent Tamás is, mikor II–II. Qu. 4. a. 1.-ban Szent Pál gondolatát a hitről skolasztikus formába öntötte.

¹⁴ Mindezt természetesen nem azok vigasztalására írjuk, akik főként a bölcsélet terén Prohászka lelke nélkül használják eszközeit. Erre épp oly kevésbé bátorítja fel őket a nagy püspök példája és működése, mint korábbi epigonjait a skolasztika becsmérése.

szívből örült azon is, hogy a jelenkor kultúrájában mind számottevőbb tényezővé válik. Írásaiból ez kevésbé igazolható. Az a mód azonban, ahogyan e sorok írójának Aquinói Szent Tamás világnézete című művét üdvözölte s ahogyan meghitteinek körében a thomizmus megújulásának jelentőségéről nyilatkozott, mutatja, hogy Prohászka a formális skolasztikát őszintén becsülte s ellenkező kijelentései nem ennek, hanem a mesterember-skolasztikának szólnak.¹⁵ Ezt végül mi, a legmeggyőződésebb skolasztikusok sem tudjuk becsülni s távolról sem akarjuk magunkat vele azonosítani. Prohászka szóbeli kijelentéseinek összegyűjtése legalább is azt az egyet fogja igazolni, hogy az epigonok körében jelentkező becsmérlés és skolasztika-ellenes kirohanás nem a mester számlájára írandó.

4. Prohászka és az érzelmi igazság

A mystikus ismeret másik sajátossága az érzelem melegsége, az élvezet. Ez ad a mystikának természeténél fogva bizonyos gyakorlati voluntarisztikus jelleget. Az igazi mystika elsősorban szemléleti igazságot kölcsönöz ugyan,¹⁶ de az értelmi fontolgatások és megalapozások háttérbe szorulnak s a szép, szeretetreméltó, megfelelő és az érzelmi világot lebilincselő egyéb motívumok oly súlyosakká válnak, hogy nem az értelem, hanem az akarat, nem az igazság, hanem a szeretet látszik irányítani s magával ragadni lelkünket. Ha mindez nem lenne már régen megállapított igazság, akkor Prohászka lényéről egyenesen el lehetne vonni. Aki valaha beszélni hallotta, az volt az első benyomása, hogy nem a pusztá meggyőződés szólal meg benne, hanem ennél több, a tökéletes birtoklás, a tárgynak a szónok lényével való teljes egyesülése, bensejében történt oly megvalósulása, hogy az éppoly életeleme és élettényezője szellemi életének, mint a levegő tüdejének, testének alkotó részei és a vérkeringés tenyésző életének. Az ilyen tökéletes birtoklás gyümölcse Szent Tamás szerint az élvezet, a *fruitio* s ez a mozgatója a meglátott igazságok oly közlésének és kifejezésének, aminővel a mystikában találkozunk. Hogy miként valósul meg ez a birtoklás, ez az átélés (a skolasztika *scientia experimentalisa*), a legelrejtettebb titkok közé tartozik s kinek-kinek az egyéni lelki élete magyarázza csak meg némileg. Hogy Prohászkanál megvolt, ez tény, miként szerezte meg, talán sikerül valaha megállapítani. Az a vonása azonban közös volt a hasonló típusú emberekkel, hogy az élményszerű igazságot mindennél többre becsülte s ennek az ajánlása és megvalósítása volt főtörekvése. Ezért tartották voluntaristának. Pedig voluntarizmus a lényében nem különbözött Szent Tamás életfelfogásától.

Hogy a tulajdonképpeni voluntarizmustól távol állott, kétségtelen. Ennek az a lényege, hogy a valóságot az akarat törekvés megnyilvánulásaira és szükségleteire vezeti vissza, az igazság gyakorlati voltát pedig úgy értelmezi, hogy nincs változatlan magva, hanem a körülmények és az érzelmi világ csapongása szerint igazodik. Prohászka ezt sohasem vallotta. Elismerte az igazság változatlan értékét és a milieutól való függetlenségét, de vallotta, hogy az érzelmi világnak is van hozzá köze és hogy ennek a hozzájárulása és elismerése nélkül az igazság nem életelv, nem élettényező, hanem csenevész hajtás vagy éppén holttetem a lélekben. Minden kétséget kizáró világossággal nyilatkozik erről az Élő

¹⁵ Prohászka tanulmányai a skolasztika feltámadásának idejére esnek. Ezt a megújuló s bizonyos tekintetben gyermekéveit élő skolasztikát ismerte, amelyből még természeténél fogva hiányzott korunk eszmevilágának színezete, illetőleg a vele való érintkezés. Nagy tisztelettel hajlunk meg a skolasztika akkori képviselői előtt s távol áll tőlünk, hogy bennük lássuk az említett mesterembereket. De azóta a skolasztika nagyot nőtt s saját tapasztalatomból állíthatom, hogy azt, ami a Prohászkaival egykorú férfiakra nézve probléma volt, mi már megoldott és a gyakorlatba átvitt igazság gyanánt tanultuk. Prohászkat más irányba vitte szellemi képzettsége s a skolasztika fejlődését nem élte át vele együtt. Innen könnyen megérthető, ha nem szól belőle az a lelkesedés, amelyet más tudáságtól nem tagadott meg.

¹⁶ Vö. Ismereteink egyneműsége, 17. s köv. old.

vizek forrásában¹⁷ és számtalan más helyén műveinek. Minden lecketanulás lélekölés, minden formulázás az igazság holttá nyilvánítása, ha nincs benne az érzelmet is tápláló életerő, vagy ha a gyakorlat, az élet révén nem valósul meg s nem lesz az egyedi vagy társadalmi élet mozgató erejévé.¹⁸ Ezt a voluntarizmust s az igazságnak ezt a gyakorlati mivoltát Szent Tamás is vallotta, amint idézett munkáinkban többször hangsúlyoztuk. Ennél többet pedig, vagy más valamit Prohászka sem akart. De a zsenik egyoldalúsága itt is kísérté. Valahogyan kissé túlságosan akarta ezt s megfélekedett más elmetípusok szükségleteiről, főképp pedig arról, hogy az a passzív készentalálás, amelyet saját tapasztalatából ismert, a purificatio activa nehéz útjával szemben a kivételek közé tartozik. Elfelejtette hathatósan hangoztatni továbbá, hogy bármily nagy szerepe legyen is az érzelmi világnak életerőink, főleg értelmünk ösztökélésében, azért mégis az értelemnek kell juttatni a vezető, irányító szerepet s hogy ennek igényeit tisztán a jónak, szépnek és hasznosnak a motívumai és tartalmi állandóan ki nem elégíthetik s minden nehézség és támadás közepette a tévedés és eltévelyedés veszedelmei előtt meg nem védhetik. Prohászka fel tudta nyitni az ember szemét, hogy hitének gyakorlati igazságát belássa, vagyis kifejlődjék benne az a lelkiület, hogy a milieu ellenmondásai miatt nem szabad tőle eltávolozni, sőt élni kell tovább, mintha ezek nem is léteznének, de mintha jelentősen gyöngébb lett volna az érzelmi igények, tehát a szemléleti igazság követelményeinek kielégítésében. Nagyon igaz az, amit Szent Tamás mond, az igazság az értelem java (verum est bonum intellectus) s így az akarat befolyása alatt is áll, ámde megmarad igaznak, s az akarat ösztökélésének arra kell irányulnia, hogy ebbeli jellege minél jobban kidomborodjon. Prohászka pedig túlságosan jóvá, túlságosan gyakorlattá és életté tette az igazságot. – *Az igazság alakuljon át életté, legyen minden embernek éltető és mozgató tényezőjévé, ez volt Prohászka alap gondolata.* Ennek az elérésére pedig minden eszköz jó, de az érzelem megnyerése és lebilincselése a legalkalmasabb. Ezért lép háttérbe nála az érvelés, az értelem felvilágosítása, ezért színezi és öltözteti gondolatait oly külsőbe, hogy az érzelmet tudja vele megfogni. Az igazság voluntarisztikus színezése és megalapozása, de nem ilyen eredetű ez, s e mögött van az a másik, skolasztikus, az értelem vagy akarat fölénye problémájának megoldásából származó, voluntarizmus, amihez felfogásom szerint Prohászka hozzá sem nyúlt. Prohászka voluntarizmusa és pragmatizmusa csak árnyalatokban tér el a mystika általános ily irányú törekvéseitől. Ezzel pedig Szent Tamás józan és józanul felfogott intellektualizmusa éppúgy megegyeztethető, a mystikus élmény belőle éppúgy kifejleszthető, akárcsak az ágostoni vagy később a skotista színezetű voluntarizmusból. Prohászka a kérdés e részével közömbösen állt szemben s bár tényleg és általános szellemi irányzatánál fogva távol állott Szent Tamás intellektualizmusától, elvileg éppoly kevésbé volt ellensége, mint Scotus barátja. Mint oly sok más dologban, úgy itt is gyermeki ihletű pragmatizmusa vezette; a fő az, hogy meglegyen, hogy bírjak életmozgató elvet s tudjak vele látni, cselekedni és szeretni, a többi igazítsák el maguk közt a skolasztikusok. Föltétlenül találkozik azonban Szent Tamással annak az állításában, ami annyira jellegzetes Prohászka egész életműködésére, hogy Isten szeretete, tehát az isteni élet megvalósítása, tettekre való átváltása többet ér megismerésénél és mégoly tiszta látásánál is.¹⁹

¹⁷ 15. oldal.

¹⁸ Ezt így fejezi ki az Élő Vizek c. könyvében (6. old.): Ha Istent nem szeretjük, akkor gyakorlatilag szólva nincs Istenünk. Aki Jézust nem szereti, megváltatlan marad és poklot hord szívében, mely egyszer elnyeli.

¹⁹ I. qu. 82. a. 3. – Életprogramját a Magasságok felé 79. o. hangsúlyozza s így fejezi ki: A Szentléleknek mindig kongeniális apostolok kellene. Kongeniálisok csak akkor leszünk, ha Őt is, meg a világot is értjük; ha a mai világ sötéttségét s fájdalmait átszenvedve, azokat az ő viláosságában felderíteni s az ő kenetével gyógyítani tudjuk.

5. Prohászka élete a Szentlélekben

Eddig vázolt értelmi életében és működésében végül Prohászka a Szentlélek hárfája volt s ez teszi igazi mystikussá, az isteni dolgok, az örök élet dalnokává. A Szentlélek működésének célja az embernek Istennel való összekapcsolása, az isteni élet megvalósítása az emberben, a lélek kereteinek kibővítése s a rendes emberi arányokat túlhaladó működtetése. A salus, a kiszabadulás az embert természeténél és a bűn romlásánál fogva körülvevő tömlőcből, részesedés oly fényben és energiában, amely a világot úgy láttatja meg, amint Isten látja, s az életet úgy cselekedtet meg, amint Isten éli és cselekszi, ez a Szentlélek műve s ennek az átélése és a Lélekkel együtt történő megvalósítása játszódik le a mystika keretében. Prohászkan mindez könnyen kimutatható, működése pedig kizárólag arra irányult, hogy ezt a salust közölje embertársaival. Ezért volt mystikus, a Szentlélek hárfája, amelynek melódiáit nemcsak ő maga hallgatta, nemcsak az ő földi útját tették élvezetessé, hanem mások is gyönyörködtek benne, mások is mentek a salus, a kiszabadulás és isteni élet felé csábító hangjai után.

Prohászkanak fönnebb leírt élete a természet ihletése alatt is lefolyhatott volna. A természet Ura túláradó jóságában egyes embereket a maguk és mások vigasztalására és gyönyörködtetésére nemcsak a közönséges göröngyös utakon vezet, hanem megnyitja előttük a természet elrejtett kincsesházát is. A rendes út az, hogy az intellectus agens mécsvilága mellett gondolkozva eszméljünk rá a valóságra s nyelvünknek ehhez szabott eléggé kisarányú eszközeivel szemléltessük azt. Mikor azonban a valóságot készen találjuk lelkünkben s nem a mi nyelvünk, hanem a természeté fejezi ki azt, mikor a szemléltető eszköz és a valóság mintegy azonosakká válnak, akkor emberfölötti arányok szerint működünk, akkor a természet Urának lelke ihlet meg bennünket s Isten szárnyain repülő, az ő fuvallatától hordozott lelkekké, költökké válunk. Ehhez hasonlít az ihletségnek többi fajtája is, amely a művészet különböző formáinak zsenijévé tesz bennünket. Salus, szabadulás ez, de nem ad szárnyakat, hogy a természet kereteit és igényeit is túlhaladó területekre repülhessünk, ott jól és otthonosan érezzük magunkat, hogy az igazi isteni élet s nemcsak annak árnyéka, vagy éppen még az ihletséget is meghamisító érzelmi világnak hazugságai következtében annak torzképe létesüljön bennünk és általunk. Az az ihletség, amely a teljes salust, a tökéletes isteni életet teszi lehetővé, amelynek hatása alatt a természetfölötti dolgok között s a legmélyebb, legelrejtettebb igazságok világában éppoly otthonosoknak érezzük magunkat, mint a madár a levegőben, az emberi elme az érzéki dolgok közt, amikor ezek felismerésében, gyakorlásában és megcselekvésében semmi sem gátol bennünket s mindez éppoly könnyű és természetes, mint a mindennapi élet legközönségesebb megnyilvánulása és gyakorlata, az az ihletség nem a természet Alkotójától, hanem a kegyelem Urának Lelkétől származik s azoknak jut osztályrészül, akik haereditatem capiunt salutis, akik az üdvösség, a földi keretektől és emberi arányoktól való megszabadulás örökösei. Prohászka pedig ebben a világban volt otthonos, ezen a területen mozgott, ez volt életeleme. Ha volt benne költői, szónoki, művészi ihletség, az mind ennek a szolgálatában állott, mind ezt a salust hirdette és dicsőítette. Ezért nem volt költő, szónok vagy művész, hanem Hierotheus patiens divina, Istentől ihletett theologus mysticus.

Ha Prohászka ebbéli lelkületét meg akarjuk ismerni, akkor utolsó munkájában, az Élővizek forrásában nemcsak lelki olvasmányt, hanem lelkének tükrét kell tekintenünk. Minden műve, minden beszéde lelkének egy darabja volt ugyan s azt fejezi ki szavakkal, ami ott éppoly élő valóság volt, mint a természet dolgai, a szemlélő értelemre nézve. Az Élővizek forrása csak annyiban különbözik a többiektől, hogy egy hetven évre terjedő élet mégegyszeri végigszemlélésének és revíziójának eredménye. Tehát több igazság van benne, mint azokban, de legalább is ugyanaz mélyebben, közvetlenebbül és nagyobb meggyőződéssel. Nemcsak

hattyúdalt, hanem saját pszichológiáját hagyta ebben hátra s ezért célunknak teljesen megfelel, ha ebből mutatjuk ki, miképp volt ő a Szentlélek hárfája.

A mystikus lélek legjellegzetesebb sajátága a tudat, hogy nem saját erői működnek benne, hanem felsőbb sugallat és ihlettség mozgatja, a Szentlélek ösztönzi. Hogy mennyire át volt hatva Prohászka ettől a gondolattól, nem mint elméleti igazságtól, hanem mint legszemélyesebb tapasztalaton nyugvó gyakorlati tényről, könnyű bizonyítani. Elég, ha találomra felütjük idézett művét. Ha nem tűnnék is rögtön szemünkbe a Szentlélek neve, nem kell sokat keresnünk és lapozgatnunk, hogy rátaláljunk titokzatos működésének elismerésére, dicsőítésére vagy ajánlására. Ez Prohászka harmonikus életének és működésének a vezérmotívuma. A rosszakaratú pszichológus idea fixának, rögeszmének, fogja ezt mondani, de mi tudjuk, hogy ez egy az igazi lelki szegénység szellemétől áthatott elme mesterkéletlen megnyilatkozása és a bensejében rejtegetett súlyos értékek kényszerítő hatásából fakadó sűrű hódolat ezek tulajdonképpen Ura és Ajándékozója előtt. Nehéz választani a szebbnél-szebb himnuszok között, amelyekben megéneklí, „hogy Isten szelleme, az életszóró Lélek vesz körül és jár bennünk” (33. old.), amelyekben felvilágosít, hogy a lelket felfrissítő forrásokból inni „annyit tesz, mint az élő és belénk sugárzó isteni Lélek funkcióival eleven közösségbe lépni, ezzel a természetfölötti életet magunk számára eleven valósággá tenni.” (45–46. o.) Ahogy pedig Az istenség édesszavú hárfája c. fejezetében (163. s köv. old.) a Szentléleknek az emberhez való viszonyát leírja s befogadására buzdít, ez már egyenesen zene. Én a magam részéről ugyanazt a benyomást nyerem, amelyet egy felejthetetlen szépségű choralis melódia igen hivatott interpretációja hagyott hátra lelkemben. „Hagyjuk rá készségesen a nagy mesterre, hogy hangolja és hatalmasan húrjaiba markoljon. Nőjünk magunknál nagyobbra, legyünk Isten engedelmes műszereivé, hangszereivé, legyünk „a Szentlélek hárfái”-vá. Így csak egy Istentől ihletett lélek írhat, csak az, aki érezte, hogy lelkének húrjain a Szentlélek játszik. A Szentlélek e titokzatos működésének eredménye az isteni élet. A malaszt biztosítja életünk természetfölötti mivoltát, de rendesen csak az emberi arányok keretein belül. Ha azonban a Szentlélek zavartalanul működhet lelkünkben, akkor a természetfölötti világ törvényei teljesen érvényesülnek s életmegnyilvánulásunkra az istenség arányainak képmása van rányomva. A legnagyobb mystikusok érzületével és kifejezéseivel egyenrangú az a lelkesedés, amellyel Prohászka ezt az „istenülést” leírja. A Pünkösdi Lélekben (33. s köv. old.) a természetfölötti életnek inkább csak emberi arányú megnyilvánulását dicsőíti, az Élővizek forrásában azonban azok az isteni arányok tartják fogva, amelyek szerint az istenbemerülés, a benne való eltűnés, megszűnés (19. old.) a lelkiélet csúcspontja. Ismerős kifejezések ezek. Isten barátai, a mystikusok, kivétel nélkül így fogták fel Urukhoz való viszonyukat. Prohászka a múlt tapasztalatain okulva talán csak még tisztábban, még keresztényebben fejezi ezt ki. Majd meg úgy érzi, hogy a lélek belerohan, beletemetkezik, egyesül Istennel, benne és érte él, életéből életet merít s benne végleg megnyugodva, örömet, célt, boldogságot talál.²⁰

Bármennyire kereste és becsülte az Istennel, a végtelennel való egyesülést, az Evangélium szellemétől áthatott és a konkrét valóságot kereső lelke ezt a Krisztussal való egyesülést, az Isten fia képmásának megszerzése által vélte elérhetőnek. Ennek a himnusát írja meg Isteni barátunk lábainál c. fejezetében. „E szívben ismerjük föl magunkat, e szívben tudunk semmivé válni s e szív, amint egyre jobban övé vagyunk, százszorosan visszaad önmagunknak.” (121. old.) Krisztusban alkotunk egy közösséget, egy főnséges organizmust, amelynek „vérkeringése a Szentlélek-járás, szíve pedig a Krisztusi szív, mely ezen a földön végigdobogott egy ember életet, hogy azután örökidőkig a szentségek áramát küldözze határtalan lélek-közösségének minden ízületébe.” (7. old.) A Krisztus testébe való bekapcsolódás szükségességének tudatától áthatva, kimeríthetetlen a Mester élete

²⁰ Magasságok felé, 183. old.

lemintázásának ajánlásában. Ne mintázzuk a külsőségeket, hanem tegyük magunkévá lelkimagatartását, a belső megindulásokat, hogy csupa Krisztusok, himnuszok, alázatos, rejtett Krisztusok járjanak az emberek külső színe alatt. (170. old.) Minden mystikus törekvésnek ez a célja s az a mód, ahogyan Prohászka kimagasló személyiségének minden irányú individuális törekvése és színezete mellett ebbe az általános keresztény eszmébe bele tudott kapcsolódni, ezt minden legcsekélyebb eltérés vagy eltorzítás nélkül tudta hirdetni és megénekelni, mutatja, mily egészen katolikus lélek volt, mutatja mily igaz és valódi mystikája, mutatja mily megbízható biztoskezű vezér és tanító volt.

6. A Szentlélek adományai Prohászka műveiben

Hogy a lélek a természetfölötti élet útjain el ne tévedjen, a Szentlélek maga vezeti, aki benne és általa éltet egy az emberinél szebb, nagyobb arányú életet. Hogy pedig a lélek mindig a természetfölötti légkör ezt a levegőjét szívhassa, egyes erőihez pedig szüntelenül eljusson a Szentlélek árama, az ajándékok révén egészen különösen kifinomul és alkalmassá válik az isteni arányú élet megnyilvánulásaira. Lelki szeme tisztábbá válik, mert nem a maga, hanem Isten szempontjából és világosságában szemlél mindent, úgy hogy meglátja a kapcsolatokat Isten és a világ között, amelyeket, a gondolkozó vagy ihletség nélküli elme észre sem vesz. Majd az Isten beszél neki a természetről, majd pedig ez az Istenről úgy, hogy a lélek a szó legteljesebb értelmében otthon van úgy Isten és a természetfölötti világ, mint pedig a természet gondolkörében. Ez a föltétlen megbízható kiismerés, ez a bizalmas érintkezés Istennel és a természettel a mystikus lélek legjellegzetesebb sajátosságai közé tartozik s ez Szent Tamás szerint a Szentlélek adományainak, a Tőle származó ihletségnek eredménye és legbiztosabb jele.²¹

Ezeknek az ajándékoknak a csodálatos működése kézzelfoghatóan mutatható ki Prohászkanál. Itt csak röviden utalunk egyikre-másikra. *Az értelem lelkének feladata a természetfölötti világ interpretálása.*²² Ennek pedig ihletett mestere volt Prohászka. Amikor Krisztust a lelket felszántó vasekék földművesének mondja (41. o.), a vele való egyesülést a sybiosis színes metaforáival, majd meg az evangéliumi szőlőtő hasonlatának oly fönséges kihasználásával énekl meg, mint a 167. oldalon, mikor a szeretetből élő lelket Krisztus eleven izületének nevezi, akkor Jézus megváltó tevékenységét oly értelmezésben dalolja be lelkünkbe, amelyet soha el nem felejtünk, s amelyet igazán nem a keserves gondolkodás, nem is a természet inspirációja, hanem a lélek fáradságos vándorlását megkönnyítő Szentlélek sugall neki. Mert erre valók a mystikának szemléltető eszközei: lekötik, lenyűgözik a lelket és érzékeltetik vele a természetfölötti valóságot, hogy megszerettessék vele és elfogadásukat megkönnyítsék. Majd meg kézenfogva, zeneszó mellett lejt át velünk a természetesből a természetfölötti élet virágos mezőire. Sajátítsuk ki magunknak Isten gondolatait, törjünk ki, mint a bimbó, nyújtózzunk ki a Végtelen felé (9. old.), aki a megtestesülés révén úgyis csak egy ölelésnyire van tőlünk, szívjuk a világ atmoszférája helyett az Evangélium magaslati levegőjét. Ezek és hasonló szikrái nagy szellemének mind oly interpretációi a természetfölötti életnek, amelynek világában a lélek többet lát s szívesebben vág neki a nagy útnak. Így csalogatja magához a Szentlélek a gyöngé embereket, akiket a nehezebb fegyverzetű invitálás visszariasztana. Hogy Prohászka az örök, a természetfölötti élet e megdalolásában annyira az Evangéliumra támaszkodik, hogy mindent onnan merít, ez csak előnyére válik. Mystikájának katholicitása és Szentlélektől sugalltsága mellett alig lehetne ennél döntőbb érvet felhozni.

²¹ Természetesen amennyiben mindez üdvösségünket szolgálja, azzal összefüggésben van, mert a hasonló irányú költői ihletség lehet gratia gratis data, de nem gratum faciens, mint a Szentlélek ajándékainál.

²² II–II. qu. 8.

A *tudomány ajándéka* arra segíti a lelket, hogy Istenről a végtelen Szellem természetének megfelelő módon szóljon s minden méltatlan felfogást távol tartson. Lehet, hogy nem válik dicséretre a vallomás, de be kell ismernem, hogy ennek legszebb megnyilvánulását és az emberi fogalmakon végzett korrektúra legnagyobb szerű példáját Prohászkanál találtam a „Magasságok felé” c. mű „A Gondviselő Isten” fejezetében. Így csak a Szentlélek tudja összeroppantani egy emberi elme által azokat a bálványokat, amelyeket a kisarányú emberi lélek még az Evangélium fénye mellett is hajlandó imádni. A tudomány ajándéka nyitja fel a természet könyvét, hogy lelki szemeink olvasni tudjon benne, hogy meglássa a kapcsokat, amelyek a világot Istenhez fűzik, hogy meg tudja találni az Istent s a természet érzéklésénél Szent Jánossal mondhasa: Kezünk érintette az élet Igéjét. Nem akarom, igazabban nem tudom meghatározni, hányadik hely illeti meg e tekintetben Prohászka a katolikus világ mystikusai között. Hajlandó lennék igen előre tenni, annyira előre, hogy talán senkisémet csatlakozna véleményemhez. De ez végül is mellékes. Tény az, hogy ez volt Prohászkanak a legerősebb oldala és itt alkotott legszebbet. A Magasságok felé c. művének „Bemenőm s kimenőm”, „Kapcsolatban a természettel” c. fejezeteiben talán akarata ellenére egyszer teóriát írt, a tudomány ajándékának elméletét. Arra azonban nem merek példát említeni, hogy miként nyilvánult meg ez írásaiban, egyszerűen azért, mert művei annyira telítve vannak ezzel, hogy itt válogatni nem lehet. Ha azonban valaki szeretné ennek iskolapéldáját olvasni, az üsse fel az Élővizek 6. fejezetét s megismeri a tudomány ajándékának szemléltető erejét. Prohászka a természettel élt, belőle táplálkozott, nyelvén beszélt, ennek fogalmaival gondolkodott. Ebből a szívbőrségből szólt szája is. A természet pedig magában véve nem hordozója a három személyű egy Istennek, a megtestesült Igének és megváltásának. Aki tehát ezeket a kapcsokat is észreveszi, meg tudja szólaltatni a természet nyelvét s szemléltető eszközeit ezek szolgálatába állítja, az a titkokat föltáró Szentlélek világosságában lát, ennek erejében jár – az a Szentlélek hárfája.

A *bölcsesség adománya* lelkünket a theocentrikus szemlélethez szoktatja, ennek vizsgálatásaival tölti el s így az isteni életet egy sajátosabb vonása szerint valósítja meg bennünk. Hogy mily nagy Prohászka ennek elismerésében és értékelésében, mutatja főnnebb vázolt hódolata a Szentlélek működése s az ebből származó synbiosis előtt. Idetartozik ama *pondus aeternitatis* hangsúlyozása is, amely gyakran visszatér nála s amelyről állítja, hogy a léleknek az egyensúlya ettől függ. Hogy ezt megnyerjük, az Evangélium receptje szerint a katolikus mystikus lelkületével az Atya akaratához utal bennünket Prohászka is. Az Élővizek 106. oldalán levonja ennek gyakorlati következményeit s rámutat arra a Valakire, Másra, akiből lettünk, akibe visszavágyunk, aki minden tettünket beirányítja maga felé s az Élővizek mentén elvezet az örök óceánhoz.

Bár Prohászka minden írása Istenről és a természetfölötti dolgokról szól, ezeknek a szemlélete és másokkal való közlése életének úgyszólván mindennapi kenyere, tárgyilag mégsem válik sohasem banálissá, módozataiban pedig a tiszteletnek oly magaslatán marad, mintha naponta először nyúlt volna hozzá fönséges tárgyaihoz. Ez nem emberi arányú megnyilvánulás. Ebben a magaslatban emberi szervezet még a malaszt közönséges arányú megifjító és megerősítő tevékenysége mellett sem élhet meg. Teljesen isteni légkör ez, amelyet csak a fiúi kegyelet (pietas) és istenfélelem (timor Domini) ajándéka tud az emberrel élveztetni. Az Istennel szemben való fiúi érzület ajánlása Prohászka írásainak egyik legszebb vezérmotívuma. Számtalanszor hangsúlyozza, hogy Isten magának teremtett, hogy magának akar bennünket s hogy hozzá nem mint idegen nagyúrhoz, hanem mint jóakaró Atyához kell mennünk. Ne várjunk tőle dörgés-villámlás között adott törvényeket, ne kérjünk tőle kinyilatkoztatásokat arra nézve, hogy mit akar velünk, mik a tervei; egyszerűen fiúi bizalommal viseltessünk vele szemben s várjuk, mit mond nekünk naponta. „Eseményekben, életünk tényeiben, emberi ajkáról, a mi nyelvünkön akar beszélni hozzánk. A szív nyelvén. A minden lélekkel közös szeretetnyelven.” (38. old.) Szebben aligha lehet az embereket

Istenhez, az Atyához csalogatni. Amint pedig néhány sorral odább imádság formájában leírja Jézus Szívével szemben való érzületét, az a pietás rapszódiaja. Azután meg hogy tud társalogni Krisztussal! Mintha csak legjobb barátjával, testvérével beszélgetne, mikor az Élővizekben (153. old.) elsorolja előtte életének eseményeit s kéri, hogy ez mind valósággá legyen saját életében. – A fiúi érzület legszebb gyümölcse a törhetetlen bizalom Istenben. Érzi, hogy a Lélekjárás meg-megszűnik, hogy az eszmények csillagai le-letűnnek. „De azért nem marcangolom szét magamat s nem tépem ronggyá világomat, hanem várok, bízom s tudom, hogy megint kigyulladnak.” Prohászkat annyira hordozta a kegyelet szelleme s annyira szerette volna a teremtésben letett közösségnek általános istenfiúi egységgé való kialakulását megélni, hogy ezt élete egyik vezető gondolatának tarthatjuk.

Az Úr félelmének legmagasabbrendű megnyilvánulása a tisztelet, a hódolat. Ez nem engedi elfelejtetni velünk egy pillanatra sem, hogy Isten az esse per se subsistens, mi pedig vele szemben a semmiséget képviseljük. Ez nem engedi, hogy bármily otthonosak legyünk is Isten hajlékában, gondolataiban és cselekedeteiben, megfelejtkezzünk róla, hogy itt csak vendégek vagyunk és megvonjuk vendéglátónktól a megillető tiszteletet s elfelejtkezve magunkról, velünk egyenlő, hozzánk hasonló társ gyanánt kezeljük. Ennek a tiszteletnek és hódolatnak állandó megtartása az emberi méreteknél nagyobb erőforrásokat tételez föl. Amikor látjuk, hogy még a legjobb akaratú emberek is mily könnyen megfelejtkeznek erről, amikor az isteni dolgokról szóló írásokban oly sokszor lecsúszunk a magaslatról, akkor könnyen belátjuk, hogy az emberi lélek rendes húrozása hamar enged s az a Szentlélek hárfája, aki sohasem hallat ebben az irányban hamis hangot, vagy akinek a lelkihúrozása egy életen keresztül nem száll alább. Hogy miként nyilvánult meg ez Prohászka magánéletében, azt azoknak kell megírniok, akik környezetéhez tartoztak s figyelhették cselekedeteit. Itt csak írásai jöhetnek tekintetbe. Ezeknek pedig minden sora hódolat Isten előtt. Magával viszi egész értelmi és érzelmi fölszerelését, magával viszi az erdőt, a mezőt, növényt és állatot s ezeket mind térdre hullatja Isten előtt, de csak azért, hogy lenyomja, arcra borultassa és meghódoltassa Teremtője és Megváltója előtt azt, aki annyira hajlandó ennek megvonására – az embert. Aki még nem tudja mi az opprimi a maiestate, mi Isten felségének tudata a lélekben, az olvassa Prohászka műveit és engedje szavait gyümölcsözni lelkében. Ilyen térdre kényszerítő írásokat nem igen találunk a világirodalomban. Aki pedig ezeket írta, az csakugyan a Szentlélek hárfája volt! – Azután meg miként ír pl. Jézus Szívéről az Élővizekben. Ezen a magaslaton csak a timor Domini tarthatja meg az embert s ily szép, ily szent vonatkozásokban, de e mellett minden materiális és érzelgő jámborkodást kizáró hódolatos tiszteletet kikényszerítő alapszínben csak az rajzolhatja meg Jézus Szívét, aki a Szentlélek félelmében mert csak hozzá közeledni, aki át volt attól hatva, hogy mindenki csak a Szentlélek erejében mondhatja: Úr Jézus!²³

* * *

Íme néhány szegényes vonás Prohászka mystikus portréjának megrajzolásához! Az igazit, a teljeset talán megrajzolja majd valamelyik lelkes híve. De ha valaki másban keresi a mystikát, ne nyúljon Prohászka műveihez és személyéhez. Ő abban kereste, amit leírtunk s az elméleti mystikusok ama része, akiknek nézeteit e sorok írója is osztja, örömmel fogja látni, hogy egy minden elmélettől irtózó, de annál többet tevő és gyakorló mystikus is mellettük van, hogy Prohászka írásából a mystikának ugyanez az elmélete vonható el, amelyet Szent Tamásnál találunk, de amelyet – bizony nem éppen a lelkek javára – elvben és gyakorlatban egyaránt úgy elhomályosítottak az emberek. A mystika életközösség Istennel a Szentlélek közvetítésével, ihletésével és sugallásával, az igazság, az Isten és világ közötti kapcsok

²³ Az egyes ajándékokról bővebben l. szerző *Krisztus Királysága* c. művében a Szentlélek c. fejezetben.

megérzése, a lét érzelmi valósulása (*veritas affectiva*) a lélekben. Ez volt Ottokár püspök felfogása és gyakorlata, ezt találtam Szent Tamásban is. Ezért ne ijedjünk meg az elhomályosított, vagy meghamisított mystika-fogalmaktól s ne féljük, hogy a nagy püspök nevéhez méltatlan jegyet adunk, mikor mystikusnak nevezzük. Azoknak a bizonyos más „misztikusoknak” a sámfájára bizony hiába akarjuk ráhúzni Prohászka gondolatait. Sohasem szerette a sámfát, de ettől azt hiszem, a legjobban irtózott volna. De abban a mystikában, amelyben nincs sámfá, ahol a Szentlélek mindenkit a legegyénibben kezel és vezet, ott jól érezte magát s halála után sem tiltakozik írásainak, beszédeinek, vagy tetteinek egyetlen iotája sem, hogy ez legyen az ő tulajdonneve, írásai alapján én valahogy csak azt tudom elképzelni, hogy Prohászka földi életéből csak két szép emléket vitt magával, ami közé a többi csak úgy fonódik, mint a borostyán az oszlop köré. *Catholicus est meum nomen et Hierotheus meum cognomen*. A kettő pedig egy a Szentlélek hárfájában. Minden, ami volt, vagy elhagyta a székesfehérvári kriptá bejáratánál, vagy itt maradt, vagy pedig rövid idő múlva osztozik az emberi dolgok sorsában. Ezt az egyet azonban, a Szentlélek hárfáját, magával vitte s tovább énekel rajta az örökkévalóságban, ahol Szent Tamás szerint még nagyobb – bár másirányú – szükségünk van a Szentlélek ajándékaira, mint a földön.²⁴ Amde – kérde valaki aggódva – hogyan volt Szentlélek hárfája az, akiben szintén volt emberi gyarlóság s akit meg is lehetett téveszteni. A feleletet megadja ő maga. „Nem ragad el bennünket mindig felsőbb áramlatok ereje, nem hordoz mindig szárnyain a Lélek.”²⁵ A Szentlélek ihletése üdvösségünk érdekében száll be lelkünkbe. Ezt pedig az emberi gyarlóságok és tévedések sokszor jobban előmozdítják, mint a nagy kegyelmi tények. Mert hisz ezek is kegyelmi tények. A magasságból néha le kell szállania a léleknek, hogy érezze az ottani levegő és a földi szennyes, poros, füstös légkör közötti különbséget s el ne felejtse, hogy nem a maga erejéből szárnyal ott fönn, nem a maga organizmusának igényei követelik azt a tiszta magassági levegőt; hogy lássa néha a saját tapasztalásából is, mit, mily piszkos légkört kíván meg a massa perditionisból származó ember tüdeje s hogy az övé is csak erre lenne berendezve, ha a Szentlélek meg nem gyógyította volna. Röviden a mystika nem *gratia gratis data*, nem is az egész életre és annak minden területére kiterjedő hibázhatlanság biztosítéka, hanem a megszentelő malaszt öre és az Isten útjainak kalauza lelkünkben. Ezért lehetünk mellette naivak, mint a gyermekek. Krisztus csak a gyermekek tiszta érzületét kívánta meg híveitől, de nem ígérte meg, hogy elveszi tőlük kisebb-nagyobb, a gyermekkorral járó, tökéletlenségeiket is.

Prohászka írásai tele vannak a szebbnél-szebb képekkel és szemléltető eszközökkel, akárcsak a költők művei. Bizonyára sok példát hoznak majd föl ezekből könyvekben, iskolákban egyaránt. Nagyon helyes ez. De mindennek az anyagiás kezelése meg fogja hamisítani Prohászka lényét és írásait. Másra kell a költőnek ugyanaz a kép, mint a mystikusnak. Hogy mire kellett Prohászkanak, fönnebb megmondtuk. S ha ott említett élet-tudásalanyától függetlenítjük azokat s nem a Szentlélekhez vezető, őt mindenben megtalálható túlvilági szikrákat látunk bennük, akkor nem adtuk vissza Prohászka gondolatait s nem ismertetjük Őt, mint az örök élet dalnokát.

Akik pedig nem vennék észre Prohászka műveiben a megzenésített theológiát, a dalba öntött Evangéliumot s megzavarná lelküket a nagy hangtömkeleg, azok gondolják meg, hogy nem minden lélek rezonál vagy éppen foglal össze harmonikus zenévé egy-egy hosszú hangsorozatot vagy akkordtömeget. Ezért nem küldjük megkülönböztetés nélkül az embereket az operába, hanem megengedjük, hogy szerényebb igényeiket máshol elégítsék ki.

Akiket viszont Prohászka zenéje annyira vonz, hogy csak a hangtömkeleget tudják benne élvezni, vagy éppen másokkal közvetíteni, gondolják meg, hogy messze vannak Prohászka

²⁴ I–II. Qu. 68. a. 6.

²⁵ Élővizek. 46.

lelkétől. Egy nagyobb szimfóniában nincs az egyes akkordoknak értelme. Csak a többiekkel való összefüggés, végeredményben pedig a zenemű alapgondolatához való viszonyuk ad nekik érthetőséget és élvezhető dallamot. Prohászka írásaiban is ily érthetetlen akkorddá, sőt üres levegőrezgéssé válik akárhány mondat vagy részlet, ha működésének alapgondolatától elvonatkoztatunk, így azonban senkihez, még Prohászkaéhoz sem szabad közelednünk. Ez az eljárás ellenfelei részéről igazságtalanság, követőitől pedig kegyeletlenség lenne. Prohászkat nem pusztán mondatainak és műveinek, hanem egész életének és főleg *lelkének* összefüggésében lehet csak igazán méltatni és megérteni, de lemintázni is. A Szentlélek hárfája volt, s ezzé kell lennie mindenkinek, aki őt reprodukálni vagy követni akarja. Ne zenei anyagát vagy instrumentális hatóeszközeit keressük vagy szeressük tehát, hanem azok lelkét s akkor tovább él közöttünk, akit elveszítettünk, mert ha nem is hozzá hasonló nagy kiadásban, de mindenesetre ugyanazzal a célzattal és eredménnyel dolgozunk Isten országának kialakulásán, mint ő, ugyanoly szellemben folytatjuk a munkát, aminőben ő megkezdte.

* * *

Prohászka nagyon szerette a problémákat. Jól érezte magát közöttük, mert tudta, hogy ezek nem ellenségei, hanem legjobb barátai az embereknek. Meggyötrik a lelket, de csak azért, hogy megtisztítsák s szemét látóvá tegyék. Ezért közeledett hozzájuk oly gyermeki, naiv bizalommal, ezért fogadták ezek is tisztulásra vágyó elméjét szeretettel. Meghajoltak előtte s megoldásaikban kedves, bizalmas barátaivá váltak. Ez a gyermeki érzület és bizalom tette Prohászkat oly alkalmassá arra, hogy a modern élet problémáitól meg nem ijedve, ezek megoldását közölje embertársaival. Ebben a szerepében a maga is problémává vált. Ha mindenki Prohászka gyermeki lelkületével nézte volna a Prohászka-problémát is, talán szerencsésebben oldódott volna meg az már életében is és sohasem keveredett volna disszonáns hang amaz elismerésbe, amely nem annyira Prohászka személyét, mint inkább tüneményes törekvéseit körülzengte. De, sajnos, gyakran sem követői, sem ellenfelei nem így nézték a Prohászka-problémát. Innen a diszkreditálás az egyik, a meg nem értés, a másik oldalon. A nagy püspök halála a Prohászka-problémának ezt az oldalát megoldotta. Prohászka már többet nem fog argumentálni s azok, akiknek a Diadalmas világnézet érvelése nem tetszett, megnyugodhatnak. A szerző és művei immár a történelemé s tisztább szemmel lehet nézni és mérlegelni embert és írást egyaránt. Az érvelésre igen sokszor rá van nyomva a mulandóság bélyege s nem fogunk azon csodálkozni, hogy Prohászkanál is, aki annyira szívvel-lélekkel élt korának eszmevilágában és korának érdekeiért, nem egy gondolat vagy érv elavul és helyet ad egy újnak és jobbnak. De a Prohászka-probléma másik oldala most fordul felénk s az el nem évülő nagyság portréja körvonalainak megrajzolására, majd meg teljes kidolgozására szólít fel bennünket. Prohászka emléke és az iránta való kegyelet csak egyet kíván tőlünk, hogy az ő gyermeki lelkületével nézzük ezt a problémát is és hogy sem a lelkesedés elfogultsága, sem pedig az ellenszenv homálya ne vezessen vagy tévesszen meg bennünket. Akkor ez a probléma is megoldódik s egyek leszünk annak állításában és elismerésében, hogy Prohászka az volt, ami mindig akart is lenni a *Szentlélek hárfája*.